

կոմիսիանանց քերականադէտներուն սիրելի եւ զող հետադուրեւան ամենէն զարմանալի ձեւերը կը յաւերժացնեն Ձղջման աղօթքներուն մէջ, կան հոյակապներ, որոնք բիւզանդական վարդապետներուն յորդառատ արուեստով կը պէնեն հայ հանճարին յատկանշական բնութեան այդ գեղեցիկ ոգւամիւրը :

« Եւ քանզի ի ծուփ բազմավտանգս այլեւ տանջ հողմոյ սոսակապէս զգուեալ ու ծղին լըլկանօք ի սպառ տաքնապմամբ ի ծովին, փոխեալ ընկեցեալ ի վտակն վայրենական ողորկէ, առ որս զմատուռս ձեռացս այսր անոր տարբերեալ, իբր ի հոսանաց բռնութեանց զարնանաւ զայր գետոց, արտածեալ յակամայ ընթացս ողորմաղին զլորման . ջրակուլ ոգեսպառ պըղտորարբութեամբ , դաժանահոտ սկախառն մամուրամառ խառնախառն մահաբեր երկամբք վանեալ, ըստ որոց յուզվիցն հեղեղիցին հեղձուցեալ . այսու առակաւ եւ ես եղիլիս՝ խօսին եւ ոչ իմանամ, գոչեն եւ ոչ ինչ լսեմ, բարբառին եւ ոչ զարթնանամ, հնչեն եւ ոչ փոխադրեմ փողեն եւ ոչ զուամարիմ, վրբաւորիմ եւ ոչ եւս զգամ : »

Մարդկային տկարութեան այս զգացումը՝ ուժեղութեւ ճակատագրականութեան հանդէպ, մանկական ու զմայլելի քաղցրութեան շնչտեր կը ներշնչէ սիրերզու Նախապետ Քուչակին : Տարփանքը իր մէջ խոնարհ է, խեղճպոռ, աղաւյսական, բարձր քնարերգութեան յանկարծական թռիչներով :

« Զողի, թէ հոգիս ուղես , չէ չասեմ , հանեմ տամ ի քեզ :

« Ապա թէ աչերս ուզես , ի՞նչով նայիմ դէպ ի քեզ : »

• • •

« Ես մեռնիմ ի քո վերայ, դու զքո ծաւղ կտրես « Կտրես մաշալս փառեմ, ձեռքդ առնուս ու զիս փնտռես :

« Կամ ի հողվերօքս անցանես , հետ ընուս զաչերդ ու թափես :

« Գրելիկ մի վզիս ամեմ, զսպառած վէմդ համբուրես : »

Մահերգներուն մէջ, հիացմամբ պիտի նկատենք ցաւի թանկաղին շնչտեր, եւ խանդաղատութիւն տեսակ մ'երանգներ զոր ուրիշ ու եւ է գեղ չէ ճանչցած, Պատմական երգերուն մէջէն՝ աչքի կը զարնէ « Աւալան աղալ »-ին առակը . Գաբրիէլ հրեշտակը կ'ուզէ անոր հոգին առնել, ի բաց տուեալ եթէ իրեններէն մին անոր տեղ

իր հոգին տալու . չափ զինքը սիրէ : Արդ , ոչ հայրը ոչ մայրը այդ զոհողութիւնը յանձն չեն առնել : Բայց կնիկը կը հաւանի : Ամուսնական այս լաւատեսութիւնը , հայրական ու մայրական գորովներուն նկատմամբ այս անվտանգութիւնը մեր արեւմտեան պատմաբաններէն շատ տարբեր իտէալի մը կը վերաբերին : Մեր բանաստեղծները, ընդհակառակն, կնկանը հաւատարմութիւնը պիտի ծաղրէին , ու մօրը անձնութեան վրէժը պիտի փառաբանէին : Տաքփանքը, Արեւմուտքի մէջ միշտ անկայուն է նկատուած, եսական համարուած . բոլոր սեկսք-տիկները զայն տանտինը կ'առնեն . Արեւելքի կեանքը, աւելի խիստ՝ կնիկներուն համար . ուրոնք իրենց վրայ ամենազօր եղող ամուսիններէն ուրիշ նեցուկ չունին , դէնոնք կը աւարամաղրէ անշուշտ այդպէս զոնկու իրենց էութիւնը, որ այրը կը սիրէ ինք իրեն համար, եւ ոչ թէ իր շտալած հաճոյքներուն , իր ըսչխած օղուտներուն համար :

Ստեղծով, նմանօրինակ ուրիշ լոյսերով, կը յայտնուէ այս գրքին մէջ, փափուկ, մասնաշաղկուկ ու հետաքրքրաշարժ հոգին շատ հիմ ժողովրդի մը, որուն բեղուն իմացականութիւնը բոլոր արուեստներուն միջոցով արատաշաղկուհեցաւ : Երանի՛ թէ ասի անկեղծ ձայները որ կը հնչեն այս հաւաքածոյին մէջ , յուզէին սրտերը, համոզէին մտքերը հզօր բարձր-դասերուն , որպէս զի անոնք զիրենք ա'լ աւելի բարեկամ ու պաշտպան յայտարարեն այս հրեշտարմիտ, յամուսներէն արտադրող եւ ճակատագրին անխրաւութեան տակ կ'ըստ ցեղին :

ՓՈՒ ԱՍՏՆԵ

ՄՐՐ ԴՐԱՅԻՆԵՐԸ

ՏԻՒՐ ԶԻՆ

—

Քիչ մըն ալ ուշադրութիւններ զարնենք ուրիշ հերոս ժողովրդի մը վրայ , պատմական փառաւոր անցեալ ունեցող ուրիշ ասպետական տարրի մը վրայ , որ այսօր « Տիւրզի » անունով կը ձանչցուի համայն աշխարհի մէջ , եւ որ

կը բնակի Լիբանանու հարաւ-արեւելեան մասերը, Դամասկոսի մասերը՝ խորատուզած անտառներու եւ ապառաժներու մէջ՝ անդադրելու կը մզն կը մզն ընդդէմ թուրք տիրապետութեան :

Անոնց անունը վերջին քառորդ դարուս մէջ մղած մէկ քանի հերոսական պատերազմներով միայն ծանօթ գործաւ Հայոցս . անոնց երկերը, ցեղը, պատմութիւնը, կրօնքը, բարքերն ու սովորութիւնները դեռ անծանօթ կը մնան մեզի պարապառար :

Ասոնք ալ եղած են եւ կը գտնուին ճիշդ թաթերու հանգամանքներուն մէջ, մահմետական դարաւոր եւ երկարատեւ տիրապետութիւնը ժողովնեւ տուած է իրենց կրօնքն ու ծագումը, եւ թողած է զիրենք թանձր խաւարի մէջ՝ տգէտ ու վայրենի :

Նմանապէս, Թաթերու նման իրենց չեխերովը կաղմակերպուած են ու կը կառավարուին, բազմատեսակութիւնը կ'ընդունին, կը հաւատան սուրբերու, կախարդութիւններու ու հրաշքներու :

Դող եւ աւազակ ժողովուրդ են. միանգամայն շատ միամիտ, քաջ ու բնահմն են : Մղութիւնը կ'ապահուի շատ բնախնդիր են կանանց պատուոյն . բուն այս կէտն է որ անդուհներ բացած է իրենց եւ Թրքաց միջեւ . անոնց դէմ մղուած իրենց պատերազմներուն սենճադոյն մասը գրեթէ այդ պատճառով եղած են :

1895ի Զէյթունի ապստամբութեան անաչընկալ դաշնակիցները եղան . ճիշդ այն տառն էրը Զէյթունը արեան եւ կրակի մէջ էր, Հայութիւնը ամէն կողմէն ընկճուած, ջլատուած, անխորհող եւ յուսահատ՝ անապարհք իր դիտելը այդ ափ մը ժողովուրդի հերոսային թատերաբեմը . երբ վերջապէս Մակեդոնիան քնացած եւ Կրետէն անպատրաստ էր, հինգերորդը զօրաբանակի իր նստողը կատաղութիւնն ու զօրութիւնը ուղղած՝ իսկ այդ քաջերու որջը, զայն խորտակել ու քնել իր սպաննար, ական արեւմտեան կողմէն ուրիշ ժողովուրդ մը, մեզի անծանօթ դրացի եւ անակնկալ դաշնակից մը . զուլը ցնցեց, Լիբանանու անտառներէն զուր թափեցաւ, զոռոյ ու յարձակող , Դամասկոսը պահպանողական դրեքը դատապարտեց, թշնամին շփոթութեան մասնեց, ուժերը ջլատեց եւ խոշոր մաս մը զինուորական հրետանի իրեն բաժին առաւ, եւ կտո եւ

ցաւ աւելի երկար տառն քան Զէյթունը, եւ վերջապէս հոտ ալ յաղթանակը ուժին մնալով Տիւրքիները պարտաւորուեցան անձնատուր ըլլալ եւ պատեարգմը վերջացնել որոշ պայմանագրութիւններով :

Յաղթական Խւարքերու գոռոզութեան ու ամբարտաւանութեանը շփոթանալով, տաւրին չորտրած, կրետէի յեղափոխութեան ճիշդ սկիզբ վերջին ճիշդ մը եւս թափեցին, պատաւաճաւաւ շուրթեան ու վրէժխնդրութեան կատաղի կուրմի եւս մղեցին :

Թուրք հազարապետ մը իրենց պատուոյն դէմ գործած թշնամանքէն կատարելով յարձակեցան անոր վրայ, զայն կտոր կտոր ըրին էւ անոր գունդը ոչնչացնելով գէնքերին գրաւեցին, եւ երբ մտակայ գիւղերու թուրք վաշտերը օգնութեան կուգային, դարանի մասն ու զանոնք պաշարման մէջ ձգեցին, քարդեցին ու գերեւաբնի : «Ուսի օր հացի տեղ խոտ արածեցինք եւ ջրի տեղ արիւն խմեցինք, մեր գունդը 80յ հոգիէ բաղկացած էր, միայն 200 հոգի ողջ մնացինք եւ Ժուրջիներու ձեռք գերի ինկանք» գրած էր թուրք զինուոր մը՝ այդ պատերազմը նկարագրելով :

Երբ Սուլթանի կառավարութիւնը ամբողջ զօրութիւնն ու մտածումը նուերած էր Յուսական պատերազմին, չորրորդ եւ հինգերորդ զօրաբանակները Հայոց եւ Տիւրքիներու համար վերապահուեցան : Առաջինները բողոքովին ջլատուած ըլլալով չկրցան ոչ մէկ տեղ գլուխ բարձրացնել, բացառութիւն կաղմովով միայն Սուէտիա ուր յեղափոխութեան մը սկզբնաւորութիւն ծագում առաւ, բայց չկրցաւ տարածուիլ որովհետեւ Նիւթական ուժը զգալապէս կը պակսէր . տասն եւ եօթը օր միայն կեանք ունեցաւ այդ փոքրիկ յեղափոխութիւնը, մինչեւ որ երկու կողմի վերջողութեամբ ըմբոստները գէնքերին վար դրին : Թուրք կառավարութիւնը զինանցաւ եւ պայմանագրուեցաւ այդ փոքրիկ խմբի հետ, ուրովհետեւ մէկ կողմին կրետէն, միւս կողմին Տիւրքիները օտքի վրայ էին, եւ յուսական պատերազմը կը սպաննար . իսկ յեղափոխական խմբակը յառաւ իւր երկրի ժողովուրդի, բանակեցաւ երկրին շատ շնչին ու աննշան շահերուն մէկ ժողովուրդի փոքրիկ իրաւունքներուն վրայ : Թուրքը յաղթեց ամէն պայմանքները՝ քանի յուսական պատերազմը կար, բայց հայ պաշտօնեայի մը պաշտօնաւանկութենէն

որ խոստացաւ եւ անգործադիր թողուց Յեղիւքակն ալ քելով քոհացաւ, որովհետեւ առանց ատոր ալ զինսթիպի ըլլալու ստիպուած էր:

Գալով Տիւրքիներուն, նախորդ պատերազմէն յոգնած ուժասպառ եւ բոլորովին անպարարատ, անկարող եղան երկրորդ եւ երկրորդ տեւ ընդդիմադրութեան մը, Հազիւ 30-40 օրուան չափ կրցան զինանալ, ու չարաչար յաղթուեցան այս անգամ, եւ Հայաստանի մէջ կատարուած ողբերգութիւնը հոն ալ կատարուեցաւ:

Թուրք հազարապետ մը, օր մը անոնց քաջութիւնը նկարագրելու համար հետեւեալը կը պատմէր. «Տիւրքիներուն չեխերը ընդհանուր հրամանատարի առջեւ հարցով փորձի ժամանակ կը պատասխանէին թէ՛ — Մեր զաւակները մորթեցիք, աներնիս հրդեհեցիք, գոյքերնիս թալանեցիք, եւ այդինիս ու արտերնիս ոչնչացուցիք, ասոնց ամէնքը կարելի էր օր մը մոռնալ եւ երկու ցեղերուն մէջ կեղծալուծութիւն վերահաստատուիլ, բայց մեր կանանց պատիւը անարգեցիք, որ անգարմանելի եւ անմոռանալի պիտի մնայ մեզ, մեր զաւակաց, մեր թոռներուն ու թոռան թոռներուն»:

Կը ցաւիմ ըսել որ Տիւրքիներու ներկայ կացութեան վրայ բան մը չպիտի կրնամ խօսիլ եւ կրնապէս ցաւալի է որ ոչ անոնց կետ յարաբերութիւն ընկելու առիթը, եւ ոչ երկիրնին այցելելու բազմը ունեցած եմ, որ կարողանայի աւելի լայն տեղեկութիւններ տալ անոնց աշխարհագրական, քաղաքական, տնտեսական եւ բարոյական կացութեան վրայ: Պէշրութի, Իսմանոկոսի եւ Հալէպի մէջ կան թուրք ար անոնց հետ չիման մէջ են եւ զեւտեն բնականաբար անոնց ներքին հանգամանքները: Ո՞րքան երջանիկ պիտի ըլլայինք եթէ բարեհաճէին մեզի տեղեկութիւններ տալ այդ մասին:

ՊԱՀԼԱԿ

ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ԵՐԵՒՈՅԹՆԵՐ

ՅԻՍԵՍԻԱՅՈՒՄ

Ամենին յայտնի է որ Ֆրանսական ազգը մեծադոյններէր մինն է: Բայց այդ մեծութիւնը միայն նորա ներկայ գործերով չի չափուում, այլ եւ նրա անցեալով, որը նոյն իսկ հետաւոր ազգերի համար հետաքրքրական եւ հրահանգիչ է: Այս տեսակէտից Ֆրանսիան անցեալում այն տեսակ գործեր է կատարել, որոնցից հարկաւ միւս ազգերը մեծապէս պիտի օգտուին Ուրեմն Ֆրանսիայի քաղաքակրթական դերը տաճարական չէ եղել: Նա իսկն է եղել ուրիշ ազգերու համար՝ օրինակ տալով նրանց յառադատելու շաղով ընթանալու: Բացի իր հոշակաւոր յեղափոխութիւնը, որ անմահացրի Ֆրանսական ազգի միտքը՝ մենք նորա պատմութեան մէջ կը գտնենք ուրիշ շատ անցքեր, որոնք շատ են աշակցել յառաջդիմութեան գործին: Ներկայումս էլ Ֆրանսան ետ չէ մնացել իր հարեւան ուրիշ մեծ ազգերից: Առ ժիջանի ստալարէզներում առաջնակարգ դիրք է բռնում, նախած իր հետ կատարել կերպով մրցող ազգերին, որոնք աշխատում են խելներանից այդ առաւելութիւնը: Վերջին 1900 թվ. համաշխարհային Ցուցահանդէսում մի բան անհրաժեշտ էր երեւում, այն է՝ որ Ֆրանսական արդիւնքները պահպանել են իր բանց նախկին համարը: Ֆրանսիական բոլոր արդիւնքներէ մէջ երեւում է եղել շնորհք, անմահ ճաշակ եւ կատարելագործութիւն: Այո՛, 1870 թվ. պատերազմում կրած պարտութիւնը Ֆրանսիայի համար մի լուրջ պատմական դաս եղաւ: Ֆրանսա լաւ նկատեց իր պակասութիւնը այդ դժբաղդ պատերազմից յետոյ: Նա իր բոլոր ուժը դրեց՝ լուսաւորութեան կազմից Ֆրանսիային եւ Չուիցերիային հաւաստաբերու: Նա այսօր անկասկած հասել է այդ նպատակին: Եթէ աւելացնենք այս առաւելութեան վրայ, Ֆրանսացու ազգային բնածին յատկութիւնները, այն ժամանակ նա կր հանգիստնայ մեր աշխիւ իրերէ աւելին, քաղաքակրթ ազգը եւրոպայում: Ճիշտ է, Ֆրանսիան աշխարհի զարմացրեց իր տնտեսական յառաջդիմութեամբ: Մի՞թէ աւելի զարմանք չի յարուցանում Ֆրանսական եւանդն եւ ուժը: